

E. M. CIORAN CVIČENIA Z OBDIVU

E. M. Cioran, *Exercices d'admiration*, Gallimard, Paríž 1986
Fragment 1992/4, Bratislava

Eliadeho som prvý raz stretol asi v roku 1932 v Bukurešti, kde som práve skončil vágne štúdium filozofie. Vtedy bol idolom „novej generácie“.

Bola to magická formula, ktorej sme sa pyšne dovolávali. Pohrdali sme „starými“, „senilnými“, teda všetkými, čo prekročili tridsiatku. Náš učiteľ myslenia viedol proti nim kampaň; postupne ich ničil a takmer vždy trafil správne, hovorím „takmer“, pretože niekedy sa zmyšľil, ako napríklad pri útokoch na veľkého básnika Tudora Argezihu, ktorého jedinou chybou bolo, že chcel byť uznávaný, posvätný. Zdalo sa nám, že generačný boj je kľúčom ku všetkým konfliktom a vysvetlením všetkých udalostí. Mysleli sme si, že kto je mladý, je automaticky nadaný. Táto marnomyseľnosť platí údajne v každej dobe. Zaiste. Nazdávam sa však, že to nikdy nezašlo tak ďaleko ako s nami. Bola vyjadrením a vyhrotením vôle zmocniť sa Dejín, chuti zapísať sa do nich a prísť za každú cenu s niečím novým. Búrivosť bola na programe dňa. A kto ju stelesňoval? Ten, čo sa vrátil z Indie, z krajiny, ktorá sa vždy obracala chrbtom k Dejinám, presnejšie povedané k chronológii, k vývoju ako takému. Nezdôrazňoval by som tento paradox, keby nesvedčil o hlbokej dualite, ktorá bola Eliadeho charakteristickou črtou. Rovnako ho lákalo podstatné i vedľajšie, nadčasovosť i každodennosť, mystika i literatúra. Táto dualita mu nespôsobovala nijaké muky: bolo to preňho prirodzené a mal šťastie, že vedel žiť súčasne alebo postupne na rozličných duševných úrovniach, že vedel pokojne skúmať extázu a sledovať anekdotu.

V čase, keď som ho spoznal, ma prekvapilo, že bol dôkladne oboznámený so *sánkhjou* (o ktorej práve uverejnil dlhý článok) a pritom sa zaujímal o posledný román. A odtedy ma neprestalo očarúvať to predstavenie širšie a bezvzdnej zvedavosti, ktoré by bolo u každého iného morbidne. Nebola to temná a zvrátená zatatosť maniaka, človeka posadnutého, uzavretého do jedinej oblasti, do jediného odboru, ktorý odmieta všetko ostatné ako vedľajšie a zbytočné. Viem o jednej jeho posadnutosti, ktorá sa pravdupovediac vekom otupila, a to je tá, že veľa písal. Takže vlastne bol antiposadnutý *par excellence*, lebo sa nenásytny vrhal na akýkoľvek námet, lebo jeho smäd po bádani bol neuhasiteľný. Mimoriadnou, fascinujúcou a zmatečnou postavou bol rumunský historik Nicolas Iorga, autor

vyše tisícich diel, miestami veľmi živých, vo všeobecnosti rozvláčnych, zle napísaných, nečitateľných, plných vtipu, ktorý sa však v tom množstve strácal. A tohto Eliade vášnivo obdivoval. Takto obdivujeme prvky, les, more, polia, plodnosť v sebe, všetko čo sa objaví náhle, čo profiluje, čo zaplavuje a prejavuje sa. To, že tak veľmi lipol na vitalnosti a výkonnosti, najmä v literatúre, ho nikdy neopustilo. Možno som príliš trúfalý, ale mám všetky dôvody na to, aby som sa domnieval, že v podvedomí kladie knihy nad bohov. Sú preňho väčším kultom, než oni. Proste nestretol som nikoho, kto by ich miloval ako on. Nikdy nezabudnem, s akým vzrušením sa ich po príchode do Paríža hneď po oslobodení dotýkal, ako ich hladil, ako v nich listoval; ako jasal, aký bol obradný v kníhkupectvách; bolo to ako uhrnutie, modloslužobníctvo. Toľké nadšenie si vyžaduje značnú dávku veľkodušnosti, bez ktorej nemožno oceniť bohatosť, hojnosť, zvýšenú mieru, teda všetky tie vlastnosti, vďaka ktorým duch imituje prírodu a prevyšuje ju. Nikdy som nemohol čítať Balzaca; pravdu povediac prestal som sa ním zaoberať na prahu dospievania; jeho svet je pre mňa zarúbaný, neprístupný, neviem doň vstúpiť, vzoprel som sa mu. Koľko rás sa Eliade pokúšal obrátiť ma na túto vieru! *Ludskú komédiu* čítal v Bukurešti; znova si ju prečítal v Paríži roku 1947 a hádam ešte raz v Chicagu. Vždy mal rád obširný a bohatý román, odohrávajúci sa vo viacerých rovinách, kde na pozadí „nekonečnej melódie“ objavuje prítomnosť, kde je množstvo podrobností a záplava komplexných a protichodných tém; zato cvičenia v *Listoch* sa mu bridia, hnušia sa mu americké a rafinované hry, ktoré nadchýňajú estétov, sú prehnité, pokazené, bez miazgy a inštinktu. Jeho vášeň k Balzacovi však možno vysvetliť aj inak. Existujú dve kategórie ľudí: jedni majú radi proces, druhí výsledok,“ jedni sa prikláňajú k priebehu, k etapám, k postupným prejavom myslenia alebo činu; druhí k záverečnému prejavu s vylúčením všetkého ostatného. Svojím temperamentom som vždy inklinoval k tým druhým, k Chamfortovi, Joubertovi, Lichtenbergovi, ktorí vám dajú istú formulu, no neodhalia cestu, čo ich k nej privedla; z ostychu či lenivosti sa nedokážu oslobodiť od prílišnej koncízности; chceli by povedať všetko na jednej strane, jednou vetou, jedným slovom; treba povedať, niekedy, i keď zriedka sa im to podarí: lakonizmus sa musí zmieriť s tichom, ak nechce upadnúť do falošnej záhadnej hĺbky. Ale ak má človek rád tento vyumelkovaný, alebo skostnatený spôsob vyjadrovania, ťažko sa od neho odpúta a naozaj si obľúbi iný. Kto sa dlhé roky zaoberal moralistami, ťažko po-

*Traja Rumuni / Trei Romani: Cioran, Ionescu, Eliade
Foto: Louis Monier. Pariž, 1986, Place Fürstenberg*

rozumie Balzacovi; možno však uhádnuť dôvody tých, čo majú preňho slabosť, čo z jeho sveta čerpajú životný pocit, pocit zánietenosti, slobody, ktorý je neznámy milovníkovi mravných zásad, teda druhoradého žánru, kde sa zamieňa dokonalosť s nudou.

A hoci sa Eliade s potešením venoval rozsiahlym syntézam, vedel vyniknúť aj vo fragmente, v krátkej a ohromujúcej eseji; ak mám byť úprimný, dokázal to už svojimi prvými vecami, množstvom krátkych textov, ktoré mu vyšli pred odchodom do Indie i po návrate. V rokoch 1927 a 1928 pravidelne prispieval do istého bukureštského denníka. Býval som v provinčnom meste, kde som skončil strednú školu. Denník tam prichádzal o jedenástej predpoludním. Cez prestávku som sa ponáhlal do kiosku, aby som si ho kúpil. Takto som sa zoznámil s rôznymi nezvyčajnými menami ako Asvaghosha, Ksoma de Körös, Buonaiutti, Eugenio d'Ors a mnohými inými. Zďaleka najradšej som mal články o cudzincoch, pretože ich diela, ktoré sa nedali nájsť v mojom mestečku, sa mi zdali záhadné a dokonalé, a nádej, že ich raz budem môcť čítať, bola mojím jediným šťastím. Prípadné sklamanie sa tým oddialilo, čo nemožno povedať o domácich autoroch. Tí boli na dosah ruky. Koľko erudície, verry a sily bolo treba vložiť do týchto podenkových článkov! Som si istý, že boli vzrušujúce a hoci mi už pamäť neslúži, myslím, že ich hodnotu nepreceňujem. Čítal som ich splašene, to je pravda, ale pri jasnom rozume. Osobitne som si cenil schopnosť mladého Eliadeho vystihnúť vibrujúcu, nákazlivú myšlienku, ktorej vedel dať hysterickú gloriolu, ale bola to hystéria pozitívna, stimulujúca, zdravá. Táto schopnosť sa zrejme viaže iba k určitému veku a človek ju dokonca aj ovláda, ale nerád by ju uplatnil, keď sa púšťa do dejín náboženstiev... Najviditeľnejšie to prepuklo v *Listoch vidiečanovi*, ktoré Eliade napísal po návrate z Indie a vychádzali na pokračovanie v tom istom denníku. Z tých *Listov* som neprepásol ani jeden, čítal som ich všetky, vlastne čítali sme ich, lebo sa nás týkali, boli adresované nám. Veľmi často na nás útočil a každý čakal, kedy príde rad naňho. Svitom môj deň a dozvedel som sa, že nemám písať o svojich utkvělých predstavách, nezaplavovať noviny svojimi smútočnými myšlienkami, a mám sa pustiť aj do iných problémov, ako je smrť, ktorá bola vtedy a ostala mojím koníčkom. Či som sa podrobil tejto výzve? Nebol som ochotný. Vôbec som nepripustil, že možno hovoriť o inom probléme ako o tomto. Práve mi vyšiel text „o predstave smrti v severskom umení“ a mienil som v tomto smere vytrvať. V duchu som vyčítal svojmu priateľovi, že sa neidentifikoval s ničím, že chce byť všetkým, lebo nevie byť ničím, že nedokáže byť fanatický, vo vytržení, „hlboký“, čím som rozumel schopnosť narušivo sa niečomu oddávať a držať sa toho. Myslel som si, že byť niečím znamená naplno zaujať určitý postoj, teda nebyť v pohotovosti, odmietnuť vývrtky, sústavné ob-

novovanie. Utvorí si svet pre seba, vymedzené absolútno, a toho sa držať zo všetkých síl. Toto som pokladal za prvoradú úlohu človeka. Bol to záväzok, ale jeho jediným objektom bol duševný život, takže to bol záväzok voči sebe a nie voči niekomu inému. Vyčítal som Eliademu, že bol nezastihnuteľný, lebo bol otvorený, pohyblivý, nadšený. Vyčítal som mu aj to, že sa zaujímal iba o Indiu; zdalo sa mi, že mu mohla nahradiť všetko ostatné, a keď sa zaoberal niečím iným, upadal. Všetko to, čo som mu vyčítal, nadobudlo konkrétnu podobu v článku s útočným názvom *Človek bez osudu*, kde som mužovi, ktorého som obdivoval, dával za vinu jeho vrtkavosť, jeho neschopnosť oddať sa jedinej myšlienke; poukázal som v ňom na všetky aspekty jeho vlastností (čo je klasický spôsob nespravodlivosti a nelojálnosti voči niekomu), hrešil som ho za to, že ovláda svoje nálady a vášne, že ich využíva po svojom, že šikovne vybfdne z tragického a ignoruje „fatálne“. Tento útok bol však príliš všeobecný; mohol byť namierený proti komukoľvek. Prečo by mal teoretik, človek s problémami, vyzeráť ako hrdina alebo netvor? Nijaká podstatná spriaznenosť myšlienky a tragédie neexistuje. Ja som si však vtedy myslel, že každá myšlienka sa musí preveteliť alebo zmeniť do výkriku. Súc presvedčený, že sklúčenosť je znakom bdelosti, vedomia, zazlieval som svojmu priateľovi, že je príliš optimistický, že sa zaujíma o priveľa vecí a vyvíja činnosť, ktorá je nezlučiteľná s požiadavkami ozajstného poznania. Keďže som trpel chorobnou stratou vôle, domnieval som sa, že som vyspelejší ako on, akoby moja strata vôle bola dôsledkom duševného zápasu alebo vôle z múdrosti. Pamätám sa, ako som mu jedného dňa povedal, že v predchádzajúcom živote sa určite živil iba bylinami, aby si zachoval toľkú sviežosť a dôveru a tiež nevinnosť. Nemohol som mu odpustiť, že som sa cítil byť starším ako on, robil som ho zodpovedným za svoju zatrpknutosť a neúspechy, zdalo sa mi, že svoje nádeje dosiahol na úkor mojich. Ako sa mohol činiť v toľkých rôznych odboroch? Sústavne som mu vyčítal zvedavosť, v ktorej som videl démona, alebo slovami svätého Augustína „chorobu“. Uňho to však nebola choroba, naopak bol to znak zdravia. A práve toto zdravie som mu zazlieval a závidel. Tu mi však dovoľte drobnú indiskrétnosť.

Nebyť zvláštnej okolnosti, určite by som si nikdy nebol trúfol napísať *Človeka bez osudu*. Mali sme spoločnú priateľku, veľmi nadanú herečku, ktorú, nešťastnicu, máta-li metafyzické problémy. Zdalo sa, že to ohrozí jej kariéru a talent. Počas tirády alebo dialógu na javisku ju prepadli obavy, zmocnili sa jej ducha, a to, čo práve odriekala, sa jej zrazu videlo neznesiteľne prázdne. Trpela tým jej hra; bola príliš zásadová, a nemohla či nechcela klamať. Neprepustili ju, ale dávali jej iba drobné bezvýznamné úlohy, ktoré ju neprivádzali do rozpakov. Využila to a venovala sa svojim špekulatívnym otázkam a chútkam, do ktorých vložila

všetku vášeň, čo predtým vkladala do divadla. Pri zmätanom hľadaní odpovedí sa obrátila na Eliadeho a potom, trochu schladená, na mňa. Raz, keď už nevládal, vyhodil ju s tým, že ju viac nechce vidieť. Prišla za mnou a porozprávala mi o svojich sklamaníach. Potom som ju často vídal, nechal som ju hovoriť, počúval som. Je pravda, že bola osľňujúca, ale rozprávala len a len o sebe, bola taká únavná a taká dotieravá, že po každom stretnutí som sa vyčerpaný a očarený išiel opiť do prvého bistra. Dedinčanka (lebo bola samouk zo zapadnutej dediny), ktorá vám rozpráva o ničote s úžasným zápalom a zanietením! Naučila sa niekoľko jazykov, venovala sa teozofii, stýkala sa s veľkými básnikmi, zažila nejedno sklamanie, ale ani jedno sa jej zatiaľ nedotklo tak ako to posledné. Jej schopnosti a muky boli také, že som si na začiatku nášho priateľstva nevedel vysvetliť, ako s ňou mohol Eliade zaobchádzať tak povýšene. Zdalo sa mi to neprijateľné. Jeho správanie voči nej bolo v mojich očiach neospravedliteľné, a aby som ju pomstil, napísal som *Človeka bez osudu*. Keď článok vyšiel na prvej strane istého týždenníka, bola ním nadšená, nahlas ho prečítala v mojej prítomnosti, akoby to boli nejaké slávne monológy. Potom ho po jednotlivých odstavcoch rozobrala. „Nikdy ste nič lepšie nenapísali,“ povedala mi, nemiestne vychvaľujúc seba samu, veď či nie ona podnietila tento článok a poskytla mi naň materiál? Až vtedy som pochopil Eliadeho znechutenie a pobúrenie a smiešnosť svojho prehnaneho útoku, za ktorý na mňa nikdy nezanevrel, a na ktorom sa aj on pobavil. Na túto črtu musím upozorniť, lebo zo skúseností viem, že spisovatelia nezabúdajú - a všetci majú úžasnú pamäť - na príliš prezieravú bezočivosť.

Asi v tom čase začal prednášať na bukureštskej filozofickej fakulte. Zašiel som tam vždy, keď som mohol. Na jeho prednáškach som znovu celý šťastný objavil tú istú zanietenosť, ktorou nešetril vo svojich článkoch. Boli to najživšie, najzručnejšie prednášky, aké som kedy počul. Bez poznámok, bez ničoho, unesený opojením lyrickej erudície, chrílil kľčovitě a predsa súvislé myšlienky, zdôraznené nervóznymi gestami. Hodina napätia, po ktorej, zázrak nad zázrak, vôbec nevyzeral unavené, a možno naozaj ani nebol. Akoby vedel donekonečna odďaľovať únavu. Všetko negatívne, všetko, čo vedie k sebazáhube - telesnej či duševnej - mu bolo vtedy, a je mu i teraz, cudzie. Preto nikdy nerezignuje, nemá výčitky svedomia a pocity, ktoré vedú do slepej uličky, k marazmu a bezperspektívnosti. Zasa si azda príliš trúfam, ale myslím si, že ak má dokonalé porozumenie pre hriech, nemá preň zmysel: preto je príliš horúčkovitý, príliš naliehavý, príliš plný plánov, príliš otrávený tým, čo je možné. Tento zmysel majú iba tí, čo neprestajne omieľajú svoju minulosť, upínajú sa na ňu, nevedia sa od nej odtrhnúť, vymýšľajú si viny, aby sa morálne mučili a vyžívajú sa v spomienke na akýkoľvek hanebný alebo nenapraviteľný čin, ktorý spáchali či chceli spá-

chať. Hovoríme najprv o posadnutých. Len oni majú čas zostúpiť do priepastí výčitiek svedomia, zotrvať tam, zviŕať sa v nich, len oni sú uhnetení z rovnej hmoty ako autentický kresťan, teda človek, ktorý sa zhrýza, zožiera a zakúša nezdravú chuť byť zatratený, ktorú potom predsa zdolá. Toto neúplné víťazstvo sa nazýva „mať vieru“. Od Pascala a Kierkegaarda musíme chápať „spásu“ tak, že kráča ruka v ruke s neuhmi a tajnými slasťami vnútornej drámy. Najmä dnes, keď je „kľatba“ v móde - šíri sa v literatúre - chcú, aby celý svet žil v úzkosti a kľatbe. Ale môže byť vedec prekliaty? A prečo by mal byť? Vari nevie dost na to, aby blahosklonne vyhovel peklu, úzkym kruhom pekelným? Je takmer isté, že samotné temné stránky kresťanstva v nás ešte vyvolávajú určitú ozvenu. Eliade je celkom zjavne na okraji tohto náboženstva. Možno je však na okraji všetkých náboženstiev - svojím vyznaním a presvedčením. Či nie je jedným z najskvelejších predstaviteľov nového alexandrinizmu, ktorý, podobne ako ten staroveký, kladie všetky viery na tú istú rovnu a neprijíma nijakú? Od chvíle, ako ich odmieta hierarchizovať, jednu z nich uprednostniť, pre jednu z nich sa vysloviť a vzývať jedno z božstiev? Odborníka na dejiny náboženstiev si nepredstavujeme v modlitbách. Alebo ak sa skutočne modlí, popiera svoje učenie, protirečí si, ničí svoje Spisy, v ktorých nefiguruje nijaký ozajstný boh, v ktorých sú si všetci bohovia rovní. Darom ich opísal a talentovane komentoval, nemôže im vdýchnuť život; vytiahol z nich všetku miazgu, navzájom ich porovnával, na ich veľkú škodu použil proti sebe a to, čo zostalo, sú bezkrvné symboly, s ktorými veriaci nemá čo robiť, lebo v tomto štádiu erudície, rozčarovania a irónie by tam mal niekoho, kto verí naozaj. My všetci, na čele s Eliadem, sme bývalí veriaci, my všetci sme nábožné duše bez náboženstva.

E. M. Cioran (1911) - francúzsky filozof a esejista rumunského pôvodu, od roku 1937 žije vo Francúzsku. V Rumunsku uverejnil v tridsiatych rokoch pesimistické aforistické úvahy inšpirované F. Nietschem a S. A. Kierkegaardom. „Francúzske eseje *Náčrt úpadku, Pokušenie bytia, O nešťastí zrodzenia* predstavujú líniu osobného, aforistického, lyrického, antisystémového filozofovania“ (Susan Sontag)

Z francúzskeho originálu preložila Eva Piovarcsová